

נתן עברון

'וְתֵשֶׁר דְּבוּרָה'

עיון בשירת דבורה (שופטים ה) *

מבוא

סיפור המלחמה בין צבא יבין מלך כנען ושר צבאו סיסרא, לבין צבא ישראל מתואר פעמיים בספר שופטים. בפרק ד מופיע תיאור עלילתי של הסיפור, ואילו בפרק ה מופיעה השירה אשר נכתבה בעקבות סיפור המלחמה ואשר מתארת אף היא את מאורעות הקרב. במהלך השירה, עולה לדיון השאלה בדבר היחס בין מעשיו של האדם, לבין פעולתו של ה' במלחמה. מהו חלקו של האדם במהלך כזה? האם הוא אחראי לתוצאות? לפתרון השאלות האלה, בדרך כלל, בוחר המקרא להציג את המלחמה כמהלך של שיתוף פעולה בין ה' לאדם.¹ לעומת זאת, לפחות במקרה אחד, בוחר התנ"ך להציג את תשועת ישראל כמעשה ניסי, התלוי כולו בכוחו של ה'. בסיפור קריעת ים-סוף, תבוסת המצרים מתוארת כניצחון של ה' בלבד – ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּתְּחַרְשׁוּן (שמות יד, יד).

על מנת להבין מהו מקומה של השירה בדיון הזה, רצוי לקרוא אותה לפרטי פרטיה. במאמר זה ננסה לעמוד על משמעות המילים והתוכן בשירה, ואולי אף להבין מה המסר אותו ביקש המחבר למסור, ומהי תשובתו לשאלת היחס בין מעשי האדם למעשי ה' במלחמה.

חלוקת הפרק

על מנת להקל על הקריאה בשירה, נחלק את הפרק, בחלוקה גסה ביותר, לעשר יחידות:

* בפתח המאמר, ברצוני להודות לד"ר חזי כהן, שליווה אותי לכל אורך לימוד השירה. 'כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דִעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ' (מלאכי ב, ז).
¹ לדוגמא: מלחמת ישראל בעמלק (שמות יז, ח-טז), בחמשת מלכי האמורי (יהושע י) ועוד מלחמות רבות.

1. הצגת הדוברים בשירה (א).²
2. הקדמה לשירה ותיאור מצב העם ערב הקרב (ב-ח).
3. קריאה לשבח את ה' (ט-יא).
4. הערכות ויציאה למלחמה (יב-יג).
5. שבח לשבטים אשר התנדבו למלחמה וגנות לשבטים שלא נלחמו (יד-יח).
6. מהלך הקרב (יט-כב).
7. קללת מרוז (כג).
8. תיאור מעשה יעל (כד-כז).
9. ציפייה ואכזבה בבית סיסרא (כח-ל).
10. סיום (לא).

1. הצגת הדוברים בשירה

(א) וְתֵשֶׁר דְּבוּרָה וּבָרַק בֶּן אֲבִינֶעַם בַּיּוֹם הַהוּא לְאֹמֶר:

פרק ה פותח בהצגת הדמויות הדוברות בשירה. מחבר הספר מייחס את השירה לדבורה וברק, שני גיבורי הסיפור בפרק ד. כמו כן, הוא ממקם את השירה על ציר הזמן, 'בַּיּוֹם הַהוּא', ביום בו הסתיים הפרק הקודם, יום הניצחון על צבא כנען: 'וַיִּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יָבִין מֶלֶךְ כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (ד, כג).

2. הקדמה לשירה ותיאור מצב העם ערב הקרב

(ב) בַּפְּרָע פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עִם בָּרְכוּ ה': (ג) שָׁמְעוּ מְלָכִים הָאֲזִינוּ רִזְנִים אֲנָכִי לֵה' אֲנָכִי אֲשִׁירָה אֲזַמֵּר לֵה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) ה' בְּצִאתְךָ מִשְׁעִיר בְּצִעְדְךָ מִשָּׂדֶה אָדוּם אָרַץ רְעֵשָׁה גַם שָׁמַיִם נָטְפוּ גַם עֲבִים נָטְפוּ מִיָּם: (ה)

² כל הפסוקים שיוואו להלן ללא ציון שם הספר מתייחסים לספר שופטים.

הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה' זֶה סִינֵי מִפְּנֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ו) בִּימֵי שִׁמְגָר בֶּן עֲנַת בִּימֵי
 יָעַל חֲדָלוּ אֲרָחוֹת וְהִלְכִי נְתִיבוֹת יִלְכוּ אֲרָחוֹת עֵקֶלְקֵלוֹת: (ז) חֲדָלוּ פְּרָזוֹן
 בְּיִשְׂרָאֵל חֲדָלוּ עַד שִׁקְמָתִי דְבוֹרָה שִׁקְמָתִי אִם בְּיִשְׂרָאֵל: (ח) יְבַחֵר אֱלֹהִים
 חֲדָשִׁים אִז לַחֵם שְׁעָרִים מִגֵּן אִם יִרְאֶה וְרִמַּח בְּאֲרָבָעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל:

החלק השני פותח, למעשה, את השירה ומהווה מעין הקדמה לגוף העיקרי המספר את מאורעות הקרב. בשני הפסוקים הראשונים ישנן שתי קריאות, המופנות אל קבוצות שונות של אנשים. הקריאה הראשונה מופנית אל שומעי השירה. 'בְּפָרַע פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהַתְנַדֵּב עִם בָּרְכוּ ה' – בזמן שהמצב קשה ועם ישראל סובל מפרעות ודיכוי, כאשר מתנדב העם למלחמה, אתם, השומעים, ברכו את ה'. הקריאה השנייה פונה אל המלכים והרוזנים, גדולי האומה, וקוראת להם להאזין לדברים. הנוסח של קריאה לציבור לשמוע את השירה, משמש כפתיחה לשירות נוספות במקרא.³ אם כך, מדוע הקריאה לשמוע את השירה מופיעה שנייה, לאחר הקריאה לשבח את ה' ולא, כפי שאולי היה ניתן לצפות, בפתח הדברים? תשובה לשאלה זו נראה בהמשך.

לאחר שתי קריאות אלה, פותחת השירה בשבח של ה' (ד-ה). השבח כולל תיאור של ה' המגיע מסיני ושל הטבע הנכנע לפניו. תיאור זה, לפיו הטבע כולו, מן ההרים ועד לעננים, חרד מפני ה', מעצים את כוחו של ה'. יתכן שתיאור ה' היוצא ממשכנו בסיני ומגיע דרך המדבר אל מקום הקרב, מזכיר לשומעי השירה את החסדים שעשה ה' עם ישראל במדבר. לפסוקים אלה מקבילה בתהילים: 'אֱ-לֹהִים בְּצִאֲתָךְ לִפְנֵי עַמְךָ בְּצַעֲדְךָ בִישִׁימוֹן סִלָּה: אֲרָץ רָעֵשָׁה אֵף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱ-לֹהִים זֶה סִינֵי מִפְּנֵי אֱ-לֹהִים אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל' (סח, ח-ט). על אתר כותב קאסוטו: 'כאן רומז המשורר לגילוי השכינה במעמד הר סיני, וכוונתו להגיד, כי כשם שהופיע הא-להים בכבודו ליוצאי מצרים על הר סיני, כך הוא מופיע משם לחסידיו כל זמן שהם זקוקים

³ לדוגמא: 'הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי' (דברים לב, א, וכן: בראשית ד, כג; ישעיה א, ב). הקריאה לשמוע תופיע לאו דווקא בפתיחת השירה. לדוגמא, דברי איוב: 'שָׁמְעוּ נָא תוֹכְחָתִי וְרַבּוֹת שִׁפְתֵי הַקְּשִׁיבוּ' (איוב יג, ו) המופיעים בין שאר טיעונו לרעים.

לעזרתו.⁴ נראה כי גם בשירת דבורה, בזמן שישראל זקוקים לעזרה, הקב"ה מופיע מסיני כדי להושיע אותם.⁵

ההקדמה לשירה ממשיכה בתיאור המצב הקשה שהיה בישראל ערב הקרב (ו-ח). התיאור פותח בהצגת שתי דמויות אשר פעלו באותה תקופה, שמגר בן ענת ויעל. שמגר בן ענת הוא השופט אשר פעל, לפי הסדר של ספר שופטים, לפני דבורה וברק. הוא מוזכר, בתוספת פרטים מעטים מאוד, מיד לאחר אהוד בן גרא: 'וְאַחֲרָיו הָיָה שִׁמְגָר בֶּן עֲנַת וַיִּזְ אֶת פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ בְּמִלְמַד הַבְּקָר וַיִּשְׁעֵם גַּם הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל' (ג, לא). יעל היא זו אשר הרגה את סיסרא ובכך הכריעה את המלחמה. המשורר אומר כי בימיהם של שני גיבורים אלה, לפני המלחמה בצבא כנען, סבלו ישראל מדיכוי קשה. בעקבות שלטון הכנענים, חדלו השיירות ללכת בדרכים. אלו אשר בחרו, על אף הסכנה, לנוע בדרכים, נאלצו ללכת בדרכים עקלקלות ולא בדרכים הרגילות.⁶ בנוסף לבעיות התנועה בדרכים, נאלצו ישראל, בעקבות סכנת האויב, לעזוב את הכפרים, 'ערי הפרזות', ולעבור לגור בערים המוקפות חומה, המוגנות יותר.

המשורר מבהיר כי המצב הזה לא נמשך לעד, הוא הסתיים כאשר קמה דבורה ועוררה את ברק לצאת לקרב. משמעות המילה 'שִׁקְמָתִי' היא – אשר קמת, בגוף שני, כדוגמת המילה 'שְׁלָמָה' (שיר השירים א, ז) שמשמעותה – אשר למה. בנוסף, במקרא, פועל הבא עם האות יו"ד בסופו יכול לשמש בגוף שני. לדוגמה, הכתיב במגילת רות: 'וַיִּרְדְּתִי (קרי: וַיִּרְדְּתִי) הַגֶּרְן' (רות ג, ג).⁷

⁴ משה דוד קאסוטו, *ספרות מקראית וספרות כנענית*, ירושלים תשל"ב, עמ' 181.
⁵ ראו גם את פירושו של רש"י על פס' ד, ד"ה 'ה' בצאתך משעיר'. וכן כתב הרמב"ם: 'גם ידוע ומפורסם באומה שיום מעמד הר סיני היה יום של עננים, ערפל ומעט גשם, שנאמר: "ה' בצאתך משעיר בצעודך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו..." (רמב"ם, *מורה נבוכים*, חלק ג, פרק ט, מהדורת שורץ, עמ' 448). רד"ק בפירושו על הפסוק כותב כי דעת רוב המפרשים היא שפסוקים אלה הם רמז למעמד הר סיני, אך בנוסף הוא מביא את דברי ראב"ע שאומר כי 'הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל'.
⁶ יש לציין כי המשורר השתמש במשמעות כפולה למילה "אֶרְחוֹת" – פעם אחת במשמעות של הולכי דרכים, שיירות, כמו: 'אֶרְחוֹת יִשְׁמְעָאֵלִים בָּאָה מִגְּלָעַד" (בראשית לז, כה), ופעם שנייה במשמעות של הדרכים עצמן, כמו: 'הָיָה דָן נָחֵשׁ עָלַי דָּרְךְ שְׁפִיפֹן עָלַי אֶרְח' (בראשית מט, יז).

⁷ עיינו גם ירמיה ב, לג; ג, ד; רות ג, ד ועוד.

כלומר, המשורר פונה אל דבורה ואומר לה: 'חֲדָלוּ פְּרִזּוֹן בְּיִשְׂרָאֵל', עד אשר את קמת.

דבורה מכונה 'אֵם בְּיִשְׂרָאֵל', כינוי המציין זיקה חזקה בינה לבין עם ישראל. בנוסף לתיאור דבורה, אשר הביאה להפסקת הדיכוי של העם על ידי צבא סיסרא, מזכיר המשורר גם את הגורמים אשר הביאו למצב קשה זה. לפי השירה, ישראל נמצאים במצוקה בגלל עבודת אלילים. המילים 'בְּחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים' מזכירות את הביקורת לגבי עבודת האלילים, המופיעה בשירת משה, בסוף ספר דברים: 'קִנְיָהּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבַת יְכַעֲסָהּ: יִזְבְּחוּ לִשְׂדֵימָה לֹא אֱלֹהִים אֲלֵהֶם לֹא יִדְעוּם חֲדָשִׁים מִקֶּרֶב בָּאוּ לֹא שְׁעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם' (דברים לב, טז-יז). גם הסיפור בפרק ד מזכיר מה היא הסיבה למצוקת ישראל: 'וַיִּסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' (ד, א), ביטוי שבספר שופטים משמעותו עבודת אלילים.⁸ בעקבות עבודת האלילים הגיעה המלחמה עד שערי הערים ומצבם של ישראל היה גרוע ביותר. המשורר מציין את נחיתותו הצבאית של הצבא הישראלי, וקובע כי לא נראו ולו מגן אחד, או רומח אחד אצל כל ארבעים אלף חיילי ישראל.

יש לשים לב למילה 'אז' המופיעה בפסוק ח: 'בְּחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אֲזַ לְחֵם שְׁעָרִים'. יאירה אמית טוענת כי המילה 'אז' חוזרת מספר פעמים בשירה, והיא מסמנת תחילתו של שלב חדש.⁹ במקרה הזה, המצב הנוכחי הוא שהמלחמה מגיעה עד לשערי הערים הישראליות.

3. קריאה לשבח את ה'

(ט) לְבִי לְחֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בְּעַם בָּרְכוּ ה': (י) רִכְבֵּי אֲתָנוֹת צָחֳרוֹת יִשְׁבִּי עַל מִדִּין וְהִלְכִי עַל דֶּרֶךְ שִׁיחוֹ: (יא) מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מְשֹׁאֲבִים שָׁם יִתְנוּ צְדָקוֹת ה' צְדָקַת פְּרִזּוֹן בְּיִשְׂרָאֵל אֲזַ יְרְדוּ לְשַׁעְרֵים עִם ה':

החלק השני של השירה פותח בהבעת רגשות פרטית של המשורר, שליבו יוצא אל חוקקי ישראל. החוקקים הם המנהיגים, המחוקקים, המובילים את

⁸ לדוגמא: 'וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים' (ב, יא וגם ג, ז; י, ו).
⁹ יאירה אמית, שופטים, סדרת מקרא לישראל, תל אביב תשנ"ט, עמ' 99.

העם אל הקרב. השורש ח.ק.ק, על משמעויותיו השונות, יחזור ויופיע לכל אורך השירה ויהווה מעין חוט לשוני המקשר בין חלקיה השונים. בשלב השני, פונה המשורר אל קבוצות שונות מישראל ומורה להם לברך את ה'. ראשית, הוא פונה אל המתנדבים אשר התנדבו למלחמה, וחוזר על בקשתו מפסוק ב, בו ציווה על כל שומעי השירה לברך את ה'. אלא שהפעם, במקום קריאה כללית אל כל שומעי השירה, מופנית קריאתו דווקא אל המתנדבים אשר השתתפו במלחמה, וזאת על מנת להדגיש את חלקו של ה' בניצחון. גם אלה אשר לחמו בעצמם מתבקשים לשבח את ה' ואת כוחו הגדול.

לאחר מכן פונה המשורר אל שלושה סוגים של אנשים. 'רִכְבֵי אֶתְנוֹת צָחָרוֹת', האנשים החשובים הרוכבים על אתונות לבנות,¹⁰ 'שְׁבִי עַל מְדִינָה', האנשים היושבים באוהל, על המדין,¹¹ הבדים שברצפת האהל, וְהַלְכֵי עַל דְרָךְ, ההולכים ברגל בדרכים, כולם מצווים לשוח, לספר בשבח ה'. נראה כי כל האנשים, מהרוכב על האתון, דרך ההולך ברגל ועד היושב על הרצפה, צריכים לברך את ה'.

קול המברכים את ה', נשמע אף יותר חזק מקול ה'מְחַצְצִים בֵּין מְשָׁאֲבִים'. המשאבים הם מקורות המים, מקומות הכינוס של האנשים. הפועל 'מחצצים' כנראה מורה על תקיעת החצוצרה, הנשמעת על מנת לאסוף את העם אל המשאבים, כדי לצאת למלחמה.¹² שם, במשאבים, סיפרו העם המתכנס למלחמה בצדקות,¹³ כלומר התשועות אשר עשה ה' לישראל, וקולות המשבחים את ה', נשמעו יותר מהקולות הקוראים למלחמה. צדקות ה',

¹⁰ ראו את פירוש רש"י על הפס', ד"ה 'רכבי אתונות צחרות'. וכן את פירוש הרד"ק על הפס', ד"ה 'צחרות', ואת פירושו של יהודה אליצור בסדרת 'דעת מקרא', הדומים לו.
¹¹ נראה כי המילה 'מדין' היא צורת הרבים של המילה 'מד' שמשמעותה בד. ניתן גם לפרש כי הביטוי 'שְׁבִי עַל מְדִינָה' מתייחס לדיינים ולשופטים. בדרך זו פירשו רש"י ורד"ק בפירושים לעיל.

¹² תקיעה בחצוצרות על מנת לאסוף את העם למלחמה, מופיעה כבר בדברי דבורה לברך בפרק ד: 'לָךְ וּמְשַׁכֶּת בְּהַר תְּבוּר' (ד, ו). השורש מ.ש.כ. יכול לציין תקיעה בחצוצרה או בשופר: 'בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הָמָה יַעֲלוּ בְּהַר' (שמות יט ג). ניתן גם לומר כי משמעות המילה "מחצצים" היא – נחלקים למחלקות, נחצים לקבוצות. כמו: "מְלָךְ אֵין לְאַרְבֵּה וַיֵּצֵא חֲצָץ כָּלִי" (משלי ל, כז).

¹³ המילה 'צדקות' במשמעות 'תשועות צבאיות', מופיעה למשל בשמואל א יב, ז; ישעיה נו, א ועוד.

כלומר ישועותיו, הן אלו אשר מביאות לכך שעם ישראל יכול לשוב לגור בערי הפרזות.

המילה 'אז' חוזרת, ומבשרת את התכנסות העם בשערי העיר כדי לצאת למלחמה.¹⁴

4. הערכות ויציאה למלחמה

(יב) עוֹרֵי עוֹרֵי דְבוּרָה עוֹרֵי דְבָרִי שִׁיר קוּם בָּרֶק וּשְׁבֵה שְׁבִיבָה בֵּן אֲבִינוּעַם:
(יג) אֲזַ יְרֵד שְׂרִיד לְאֲדִירִים עִם ה' יְרֵד לִי בְּגִבּוֹרִים:

לאחר שנאסף העם בעריו למלחמה, פונה המשורר בקריאת עידוד לשני מנהיגי הקרב (פס' יב). בתחילה הוא פונה אל דבורה וקורא לה להתעורר ולומר שירה.¹⁵ לאחר פנייתו אל דבורה, פונה המשורר אל ברק וקורא לו לקום, לצאת אל הקרב ולשבות שבי לאחר הניצחון. הציווי 'קום' לברק, מקביל לציווי 'עורי' לדבורה. המשורר משתמש במילה בה משתמשת דבורה, כאשר היא מצווה את ברק לצאת לקרב: 'ותאמר דבורה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידך' (ד, יד).

פסוק יג הוא פסוק קשה להבנה ורבו הפירושים עליו. לפי רוב הדעות, שריד, כלומר שארית הפליטה מבני ישראל, ירדו למלחמה וביחד עם גיבורים אלו ירד ה'. פירוש אחר מציע לפסק את הפסוק בשונה מבעלי המסורה. במקום: 'אז ירד שריד לאדירים עם, ה' ירד לי בגבורים', יש לפסק: 'אז ירד שריד לאדירים, עם ה' ירד לי בגבורים'.¹⁶ כלומר, שריד מהאדירים, שהם עם ישראל, יצא למלחמה, והפסוק חוזר על עצמו, כדרכה של תקבולת, ואומר כי

¹⁴ נראה שהביטוי 'ירדו לשערים' מורה על ההתכנסות בשערים, כדי לצאת למלחמה (השוו שופטים ז, ט).

¹⁵ השורש ע.ו.ר. כציווי מופיע בעוד מקומות במקרא בהקשר של אמירת שירה, כגון: 'עונה הנבל וכןור אעירה שחר' (תהלים קח, ג). בנוסף, שורש זה מופיע בהקשר של התעוררות למלחמה: 'עורי עורי לבשי עז זרוע ה' (ישעיה נא, ט) וכן: 'תקרב עורי על רעי' (זכריה יג, ז).

¹⁶ במקרה זה יש לשוב ולנקד את המילה 'עם' בפתח, כיוון שבפיסוק השונה היא כבר לא תהיה בצורת הפסק.

עם ה', ישראל, יצא להלחם עם גיבוריו.¹⁷ פירושים נוספים לפסוק, טוענים כי

הפועל 'ירד' נגזר מהשורש ר.ד.ה., כלומר, הכה ושעבד, כמו: 'וַיֵּרֶד מֵעֵקֵב וְהָאֲבִיד שְׂרִיד מֵעִיר' (במדבר כד, יט), וכי האדירים הם צבא כנען החזק.¹⁸

למילה 'שריד' פירוש נוסף. בספר יהושע, מופיעה המילה 'שריד' כשם של מקום: 'וַיַּעַל הַגֹּרֵל הַשְּׁלִישִׁי לְבְנֵי

זְבוּלֹן לְמִשְׁפַּחְתָּם וַיְהִי גְבוּל נַחֲלָתָם עַד שְׂרִיד' (יהושע יט, י). חוקרים זיהו את 'שריד' עם 'תל-שדוד' בעמק יזרעאל.¹⁹ ניתן לומר כי 'שריד' בפסוק יג בשירת דבורה מתייחסת לשם המקום שריד, הממוקם בסמוך ל'מי מגידו' ולהר תבור, מקום הקרב (ראה מפה).²⁰ לפיכך, ניתן לפרש את הפסוק כך: שריד יצאו למלחמה עם אדיריהם, וה' יצא למלחמה עם הגיבורים. כפי שנראה להלן, ההתייחסות למקומות, שהשתתפו או לא השתתפו במלחמה, קיימת בשירה. גם שם של מקום בודד (מרוז) מופיע בהמשך. המילה 'לי', מתייחסת לדובר השירה, אשר נמצא בצד הישראלי של המלחמה. המשורר משתמש שוב במילה 'אז' ומרמז על היערכות הצבאות זה מול זה בשדה הקרב.

¹⁷ יאירה אמית (לעיל הערה 9), עמ' 101.

¹⁸ ראו למשל את פירושיהם של רש"י, רד"ק ורלב"ג. פירוש זה אינו מסתבר, בגלל מקום הפסוק בשירה, הנמצא לפני תיאורי הקרב.

¹⁹ ראו מנחם-צבי קדרי, מילון העברית המקראית, רמת-גן תשס"ו, ערכים: I שריד, II שריד, עמ' 1145 ובהערות השוליים שם.

²⁰ המפה מתוך: 'י' עדן ואח', להיות עם, החברה הישראלית בהתהוותה, משעבוד מצרים עד השופטים, תשס"ד-2004. כרטוגרפיה: ד"ר אורנה צפירי-ראובן. © המרכז לטכנולוגיה חינוכית (מט"ח), תל אביב.

הביטוי 'בגבורים' לא בא לומר כי ה' יצא למלחמה בתוך הגיבורים, אלא, ה' יצא להלחם בעזרת הגיבורים. הגיבורים הם כלי מלחמתו של ה', כדוגמת 'אתה בא אלי בקרב ובחנית ובכידון' (שמואל א יז, מה). כלומר, ככלי המלחמה ביד הלוחם, כן צבא ישראל ביד ה'. הגיבורים מתוארים כפאסיביים, לעומת ה' האקטיבי, הנלחם.

5. שבח לשבטים אשר התנדבו למלחמה וגנות לשבטים שלא נלחמו

(יד) מני אפרים שרשם בעמלק אחריד בנימין בעממ'ד מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר: (טו) ושרי ביששכר עם דברה ויששכר פן ברק בעמק שלח ברנליו בפלגות ראובן גדלים חקקי לב: (טז) למה ישבת בין המשפטים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי לב: (יז) גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה גור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון: (יח) זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה:

השירה מציינת את השבטים אשר התנדבו למלחמה ומשבחת אותם (פס' יד-טו). ראשוני מקבלי התשבחות הם שבט אפרים, אשר 'שרשם בעמלק', מקורם, כלומר מושבם, בהר העמלקי. במספר מקרים במקרא, מופיעים עמלק, אויבי ישראל, בניגוד לקיני, אוהבי ישראל.²¹ הזכרת עמלק בשירה מדגישה את העזרה אשר קיבלו ישראל מ'אשת חבר הקיני', יעל. בעקבות אפרים מגיעים אנשי שבט בנימין, ואחריהם משבח המשורר את מכיר, שבט מנשה,²² וזבולון, אשר באו עם מנהיגיהם למלחמה, כאשר נראה ש'מחקקים' (מילה נוספת משורש ח.ק.ק) הם המנהיגים, קובעי החוקים.²³ 'שבט ספר' הוא המטה אשר בעזרתו מונה המנהיג את העם, כבקרת רועה עדרו, המעביר

²¹ לדוגמא, בדברי בלעם נאמר: 'וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד: וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך' (במדבר כד, כ-כא).

²² מכיר הוא בנו יחידו של מנשה. ראה: במדבר כו, כט.

²³ ניתן גם לומר ש'מחקקים' הוא כינוי למטות של המנהיגים, לדוגמא: 'באר חפרוה שרים פרוה נדיבי העם במחקק במשענתם' (במדבר כא, יח).

צאנו תחת שבטו על מנת למנות אותם.²⁴ לבסוף, שרי יששכר זוכים אף הם לשבח, על כך שהצטרפו לדבורה וברק ויצאו למלחמה בעמק יזרעאל. לאחר תיאור השבטים אשר באו לקרב, מגנה המשורר את השבטים שלא התנדבו למלחמה (פס' טו-יז). השבט הראשון שמגונה על ידי המשורר, הוא שבט ראובן. אנשי ראובן בחרו לעסוק בדיבורים וחקיקה, בזמן שאחיהם נלחמו (השורש ח.ק.ק חוזר שוב בביטוי 'חִקְקֵי לֵב', הפעם במשמעות של חקיקה). המשורר פונה אל ראובן ושואל אותו: 'לְמָה יִשְׁבֹּת בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים לְשִׁמְעַ שְׁרָקוֹת עֲדָרִים? ופירושו של הביטוי 'מְשֻׁפְּתִים' הוא גדרות הצאן.²⁵ קאסוטו טוען כי הביטוי 'לשבת/לשכב בין המשפתיים' מציין הימנעות מיציאה למלחמה.²⁶ המשורר חוזר ומזכיר כי אנשי ראובן עסקו ב'חִקְרֵי לֵב', במקום לצאת למלחמה. לאחר מכן, מבקר המשורר גם את גלעד, דן ואשר, על שנשארו בבתייהם ולא הצטרפו למלחמה. יושבי גלעד, שבט גד, נשארו בארצם בעבר הירדן המזרחי,²⁷ ושבטי אשר ודן נותרו בבתייהם אשר על חוף הים.

לאחר מכן, פונה המשורר לשבח באופן מיוחד את השבטים אשר לקחו חלק משמעותי יותר במלחמה (פס' יח), זבולון ונפתלי שחרפו נפשם, על מרומי שדה. הביטוי 'חרף-נפש' יחידאי במקרא. נראה שיש לפרש ביטוי זה כדעת רוב הפרשנים, המסבירים את הפועל 'חרף' בהקשר של קללה, או זלזול בנפש.²⁸ שבטים אלה הראו 'זלזול' בחייהם ומוכנות להקריב עצמם לטובת

²⁴ לדוגמא, בדיני מעשר בהמה בתורה נכתב: 'וְכָל מַעְשֵׁר בְּקָר וְצֹאן כָּל אֲשֶׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשֶּׁבֶט הַעֲשִׂירִי יִהְיֶה קֶדֶשׁ לַיהוָה' (ויקרא כז, לב; יחזקאל כ, לז; מיכה ז, יד). המילה 'שבט' מקבילה למילה 'מחוקק', כמו: 'לא יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו' (בראשית מט, כ).

²⁵ הביטוי 'לשבת/לשכב בין המשפתיים', נמצא עוד פעמיים במקרא: 'יִשְׁשַׁכֵּר חֲמֹר גְּרָם רִבֵּץ בֵּין הַמְּשֻׁפְּתִים. וַיֵּרָא מְנַחֵם כִּי טוֹב וְאֵת הָאֲרָץ כִּי נִעְמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לְסַבֵּל וַיְהִי לְמַסַּע עֲבָד'. (בראשית מט, יד-טו), וכן: 'אִם תִּשְׁכַּבּוּן בֵּין שְׁפָתַיִם' (תהלים סח, יד).

²⁶ קאסוטו (לעיל הערה 4), עמ' 183.

²⁷ יכול להיות שבדברי השירה, בנוגע לעדרי ראובן ולישיבת גלעד בעבר הירדן, יש רמז לדברי משה לשבטי ראובן וגד, בנוגע לישיבתם בעבר הירדן, בעקבות המקנה הרב שהיה להם: 'הֲאֵחִיקֶם יְבֹאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה?!' (במדבר לב, ו).

²⁸ לדוגמא: 'אֲנִי חֲרַפְתִּי אֶת מַעֲרְכוֹת יִשְׂרָאֵל' (שמואל א יז, י). ביטוי בעל משמעות דומה מופיע בדברי יותם לבעלי שכם, בנוגע למעשיו של גדעון: 'אֲשֶׁר נָלַחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁלַח אֶת נַפְשׁוֹ מִנְּגֹד וַיִּצַּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדָּיִן' (שופטים ט, יז). אולם, ניתן לומר כי משמעות הפועל 'לחרף' היא 'לייעד', כמו הביטוי 'שפחה נחרפת' (ויקרא יט, כ), אשר משמעותו, שפחה

המלחמה. משמעות הביטוי 'מְרוֹמֵי שְׂדֵה' היא הר, והכוונה היא להר תבור, מקום הקרב.²⁹

6. מהלך הקרב

(יט) בָּאוּ מַלְכִים נִלְחְמוּ אֶז נִלְחְמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעֲנֵךְ עַל מִי מָגְדוּ בְּצַע כְּסָף לֹא לְקָחוּ: (כ) מִן שְׁמַיִם נִלְחְמוּ הַכּוֹכְבִים מִמְּסֻלוֹתֵם נִלְחְמוּ עִם סִסְרָא: (כא) נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תְּדַרְכֵי נַפְשֵׁי עֵז: (כב) אֶז הִלְמוּ עֶקְבִי סוֹס מִדְּהָרוֹת דְּהָרוֹת אֲבִירָיו:

תיאור המלחמה בשירה מתחיל בתיאור מלכי כנען, אשר החלו להלחם (פס' יט). בנוסף, המשורר מציין את מקום המלחמה, 'בְּתַעֲנֵךְ עַל מִי מָגְדוּ'. השירה מדגישה שמלכי כנען לא לקחו 'בְּצַע כְּסָף', כלומר שלל או תשלום תמורת המלחמה. נראה כי הזכרת ההתנדבות של מלכי הגויים למלחמה, נועדה להגביר את הביקורת על שבטי ישראל אשר לא התנדבו. שוב מוזכרת המילה 'אז', המסמנת לקורא כי חלה עוד התפתחות במהלך המלחמה, הקרב החל. בצד הישראלי, לעומת הצד הכנעני, לא מוזכרת כל פעולה של הצבא במהלך הקרב (פס' כ-כא). תיאור הניצחון של ישראל הוא תיאור ניסי לחלוטין, הטבע נלחם לישראל. הכוכבים, צבא השמים, נלחמים עם סיסרא. לא מפורש כיצד נלחמים הכוכבים, אולי מדובר במקרה הדומה למלחמת יהושע במעלה בית חורון: 'וַיִּדְם הַשָּׁמַיִם וַיִּרַח עֵמֶד עַד יָקָם גּוֹי אֲבִירָיו' (יהושע י, יג). גם נחל הקישון השתתף במלחמה: 'נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם'.³⁰ התיאור של

מאורסת, מיועדת, לאיש. כלומר, משמעות הביטוי 'חָרַף נִפְשׁוֹ לְמוֹת' היא, ייעד את נפשו למות. והשוו לדברי חז"ל: 'ביהודה קורין לארוסה חרופה' (בבלי, קידושין ו ע"א).

²⁹ 'שדה' במשמעות 'הר', מופיע מספר פעמים במקרא, לדוגמא: 'שְׂדֵה צִפִּים' (במדבר כג, יד).
³⁰ הפירוש המקובל לפועל 'גְּרָפָם' הוא, שטף וסחף. פירוש זה קשה, מכיוון שאין, לא בסיפור ולא בשירה, תיאור של גשמים שירדו והציפו את הנחל. כמו כן, זהו הפועל היחיד במקרא הנגזר משורש ג.ר.פ. צירוף שלוש האותיות, ג', ר' ו-פ', מופיע עוד פעמיים במקרא. בספר יואל, במהלך תיאור של שידפון, נאמר: 'עֲבֹשׂוּ פְרִדוֹת תַּחַת מְגִרְפֹתֵיהֶם נִשְׁמוּ אֲצִרוֹת נְהָרְסוּ מִמְּגִרוֹת כִּי הִבִּישׁ דָּגָן' (יואל א, ז). אם נאמר כי 'מְגִרְפֹת' מקבילות ל'אֲצִרוֹת' ול'מִמְּגִרוֹת', אזי משמעות המילה 'מְגִרְפֹת' היא 'אסמים', מקום איסוף התבואה. המקרה השני הוא: 'וְהִפֵּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֵף' (שמות כא, יח). משמעות המילה 'אֶגְרֵף' היא, יד קמוצה. לכן, ניתן לומר כי משמעות הפסוק היא: נחל קישון, אסף (כמו תבן לאסם) וסגר (כמו יד קמוצה) את צבא סיסרא. מכיוון שנחל הקישון גורם לאדמת העמק להיות מלאת יובלים ובורות, ניתן

השמים מעל וכנגדם הנחל מתחת, יוצר תחושה לפיה כל הטבע, מהשמים הגבוהים ועד לנחל העמוק, נלחם לישראל. המשורר פונה אל נפשו ומעודד אותה, 'תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֲזֹ', צעדי בעוז ובנחישות אל עבר המשך המלחמה. המילה 'אז' חוזרת בפעם החמישית בשירה, ומרמזת על תחילת המהפך, מנוסת האויב (פס' כב). המשורר מתאר את קול הדהרה שמשמיעות פרסות הסוסים במהלך המנוסה.³¹ ביטוי זה מדגיש את מנוסת הצבא הכנעני, המאופיין כבעל סוסים רבים: 'כִּי תִשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בְּרָזָל לוֹ' (ד, ג).

7. קללת מרוז

(כג) אורו מרוז אִמֵר מֵלֶאֱךָ ה' ארו אָרוֹר יִשְׁבִּיָהּ כִּי לֹא בָאוּ לְעִזְרַת ה' לְעִזְרַת ה' בְּגִבּוֹרִים:

לאחר תיאור הקרב, מביא המשורר את דבריו של מלאך ה', המצווה לקלל את מרוז. מרוז היא עיר ישראלית הנמצאת, ככל הנראה, באזור בו נערך הקרב.³² אנשי מרוז לא הצטרפו לקרב, זאת למרות קרבתם הגיאוגרפית, הם לא באו לעזור לה' הנלחם בעזרת הגיבורים.³³ לכאורה, היה על פסוק זה להופיע לפני תיאור המלחמה, בהקשר של הגנות לשבטים שלא באו להלחם (פס' טו-יז). נראה כי המשורר בחר למקם את הציווי לקלל את מרוז, דווקא כאן, על מנת ליצור ניגוד חריף בין מעשה מרוז למעשה יעל, הבא מיד אחריו. הניגוד מתעצם לנוכח הציווי לקלל את מרוז 'אורו מרוז', הצמוד לברכה ליעל 'תִּבְרַךְ מְנַשִּׁים יַעֲלֹ'.

לומר כי הנחל הקשה על צבא סיסרא בעל כלי הרכב הרבים, ובכך סגר למעשה את הצבא הכנעני במנוסתו מפני ישראל.

³¹ הביטוי 'עֲקָבֵי סוּס' מופיע עוד פעם אחת במקרא, וגם שם הוא מופיע בהקשר של מלחמה: 'יְהִי דָן נְחֹשׁ עָלֶי דָרְךָ שְׁפִיפֹן עָלֶי אֲרַח הַנֶּשֶׁף עֲקָבֵי סוּס וַיִּפֹּל רֶכֶבוֹ אַחֲוֹר' (בראשית מט, יז). אולי משמש הביטוי כביקורת סמויה על שבט דן שלא יצא למלחמה.

³² ישנה מחלוקת לגבי הזיהוי של מרוז, אך כנראה מדובר בעיר השוכנת באזור התבור ועמק יזרעאל, או ליד חצור, עיר הבירה של הממלכה הכנענית.

³³ לגבי משמעות הביטוי 'בְּגִבּוֹרִים', עיינו לעיל בחלק 4, לגבי פס' יג (עמ' 145).

8. תיאור מעשה יעל

(כד) תַּבְרַךְ מְנָשִׁים יַעַל אֶשֶׁת חֶבֶר הַקִּינִי מְנָשִׁים בְּאֵהָל תַּבְרַךְ: (כה) מִיָּם שָׂאֵל חֶלֶב נִתְּנָה בְּסֹפֶל אֲדִירִים הַקְּרִיבָה חֲמָאָה: (כו) יָדָה לִיתֵד תַּשְׁלַחנָה וַיְמִינָה לְהִלְמוֹת עַמְלִים וְהִלְמָה סִיסְרָא מִחֻקָּה רֵאשׁוּ וּמְחַצָּה וְחִלְפָה רְקֵתוֹ: (כז) בֵּין רְגְלֶיהָ כָּרַע נָפֶל שָׁכַב בֵּין רְגְלֶיהָ כָּרַע נָפֶל בְּאֶשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפֶל שְׂדוּד:

'תַּבְרַךְ מְנָשִׁים יַעַל', כך פותח המשורר את תיאור מעשה יעל, פתיחה הבאה בניגוד לקללת מרוז. יעל, אשת חבר הקיני, תבורך יותר מכל הנשים. ההכנעה של סיסרא, המגיעה ממקום לא צפוי מעצימה את הביקורת על השבטים, אשר הציפייה מהם הייתה שיבואו להלחם. המילה 'אֵהָל' היא שם קיבוץ למגורים, כמו 'אִישׁ לְאֵהָלָיו יִשְׂרָאֵל' (שמואל ב כ, א).³⁴ כאשר המשורר מדגיש כי יעל תבורך יותר מכל הנשים, הוא מרמז על דברי דבורה לברק בפרק ד: 'כִּי בִיד אִשָּׁה יִמְכַר ה' אֶת סִיסְרָא' (שופטים ד, ט).

לאחר ברכת יעל, מספרת השירה את סיפור הכנעת יעל את סיסרא. היא מתארת את הכנסת האורחים היפה, לכאורה, של יעל. סיסרא ביקש מים ובתמורה קיבל חלב, שהגישה לו יעל ב'סֹפֶל אֲדִירִים', כנראה, ספל המיוחד לחשובים ולגדולים.³⁵ סיסרא נרדם, ואילו יעל לקחה בידה האחת יתד ובידה השנייה 'הִלְמוֹת עַמְלִים', פטיש, הלמה בראשו של סיסרא והרגה אותו. בנוסף לתיאור האירוח הנעים, רומז המשורר לכך שיעל פיתתה את סיסרא ושכבה איתו. הביטוי 'בֵּין רְגְלֶיהָ' מופיע עוד פעם אחת במקרא, בהתייחסות למקום הערווה: 'וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רְגְלֶיהָ וּבִבְנִיָּהּ אֲשֶׁר תֵּלַד' (דברים כח, נז). כמו כן, הפועל 'לכרוע' יכול לבוא בהקשר מיני: 'תִּטְחֹן לְאַחַר אִשְׁתִּי וְעֲלֶיהָ יִכְרְעוּן

³⁴ בסיפור בפרק ד מתוארים אנשי חבר הקיני כיושבי אהלים: 'וְחֶבֶר הַקִּינִי נִפְרָד מִקֵּץ מִבְּנֵי חֶבֶב חֲתָן מִשֵּׁה וַיֵּט אֵהָלוּ עַד אֵלוֹן (כתיב: בצענים) בְּצַעֲנָנִים אֲשֶׁר אֶת קִדְשׁ' (פס' יא). גם יעל בעצמה מתוארת כגרה באוהל: 'וְסִיסְרָא נָס בְּרִגְלָיו אֶל אֵהָל יַעַל אֶשֶׁת חֶבֶר הַקִּינִי' (פס' יז).
³⁵ ניתן לומר, כי משמעות הביטוי 'סֹפֶל אֲדִירִים' היא: ספל של רועים אשר נהוג להגיש בו חלב, מכיוון ש'אדירי הצאן' הוא כינוי לרועים: 'קוֹל צִעֲקַת הָרֹעִים וַיִּלְלֵת אֲדִירֵי הַצֹּאן' (ירמיה כה, לו).

אָחֲרֵינוּ' (איוב לא, י).³⁶ יתכן כי הפועל 'נפל' בא במשמעות של 'נפילת אפיים', כלומר, שכיבה על הארץ. אם כך, יש כאן משחק מילים המדגיש באירוניה רבה את מיתתו של סיסרא. המקום שבו סיסרא נפל (שכב), הוא המקום בו נפל שדוד.³⁷

9. ציפייה ואכזבה בבית סיסרא

(כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וַתִּיבֵב אִם סִיסְרָא בְּעַד הָאֲשָׁנָב מְדוּעַ בִּשְׁשׁ רִכְבוֹ לְבוֹא מְדוּעַ אֶחָרוּ פְּעָמֵי מְרַבְּבוֹתָיו: (כט) חֲכָמוֹת שְׂרוֹתֶיהָ תַעֲנִינָה אֵף הִיא תִשִּׁיב אֶמְרֶיהָ לָהּ: (ל) הֲלֹא יִמְצְאוּ יַחְלְקוּ שְׁלַל רַחֵם רַחֲמָתֶיךָ לְרֹאשׁ גִּבּוֹר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רַקְמָה צְבַע רַקְמָתֶיךָ לְצֹאֲרֵי שְׁלַל:

לאחר שסיים המשורר לספר את מהלך המלחמה, הוא מתאר את ציפיית אם סיסרא לבנה שישוב מן המלחמה. התיאור עמוס ציניות, האם משכנעת את עצמה כי בנה מתעכב בשל התעסקות בשלל המלחמה לאחר ניצחונו, ואינה מבינה כי הפסיד ומת. אם סיסרא מתוארת עומדת בחלון ומסתכלת אל עבר האופק בציפייה. רש"י טוען כי משמעות הפועל 'ליבב' היא להביט, להשתמש בבבת העין.³⁸ תיאור אם סיסרא השואלת את עצמה 'מדוע אֶחָרוּ פְּעָמֵי מְרַבְּבוֹתָיו? מגביר את האירוניה, מכיוון שלקורא ידוע, כי באמת, כבר הִלְמוּ עַקְבֵי סוּס'.

על שאלותיה עונות החכמות מבין שרותיה, ואף היא עונה לעצמה. הן משכנעות את אם סיסרא, כי צבא כנען בוודאי מתעכב עקב חלוקת השלל –

³⁶ השוו לדברי ר' יוחנן: 'שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה, שנאמר: "בין רגליה כרע נפל שכב..." (בבלי, נזיר כג ע"ב; יבמות קג ע"א; הוריות י ע"ב).

³⁷ משמעות המילה 'שדוד' היא מושמד, מוחרב ומת. לדוגמא: 'אֶהְלִי שְׂדָד וְכָל מִיתְרֵי נִתְקוּ' (ירמיה י, כ).

³⁸ רש"י על פס' כח, ד"ה 'ותיבב'. הביטוי 'בבת עין' נזכר בזכריה: 'כִּי הִנָּגַע בְּכֶם נִגַּע בְּבַת רִשְׁוֹי' (זכריה ב, יב). וראו דיון על הפרוש הנ"ל בדבריו של יהודה רצהבי, פסוק ותרגומו, בתוך: בית מקרא 45, ב (תש"ס), עמ' 170.

הכסף, הבגדים והנשים.³⁹ גם טיעון זה אינו סביר, מכיוון שכבר נאמר על צבא כנען שהם התנדבו למלחמה ו'בָּצַע כֶּסֶף לֹא לְקָחוּ'. פסוק ל עשיר בחזרות לשוניות (שלל – שלש פעמים, צבעים – פעמיים, רחם-רחמתיים, רקמה-רקמתים), המלהיבות את הקורא לקראת סוף השיר ועומדות בניגוד לאכזבה בבית סיסרא. נראה כי הדמויות הנשיות בסיפור הציפייה לסיסרא, מגבירות את האירוניה. השירה מספרת על האשה (האם), המחכה לבנה שישוב, ומנוחמת על ידי נשים (שרותיה), בכך שהוא מתעכב מכיוון שהוא וודאי מביא נשים (שבויות, שלל), כאשר לקורא כבר ידוע כי ביד אשה (יעל) נתן ה' את סיסרא. הביטוי 'אִם סִסְרָא' בא בניגוד לכינויה של דבורה: 'אִם בְּיִשְׂרָאֵל' (פס' ז), ובכך מדגישה השירה את הפער בין צבא ישראל המנצח, לבין צבא כנען ש'אמו' מחכה לבנה, שלא עתיד לשוב.

10. סיום

(לא) כֵּן יִאבְדוּ כָּל אוֹיְבֵיךָ ה' וְאֶהְיֶה כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ וְתִשְׁקַט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה:

המשורר חותם את השירה בתפילה אל ה': 'כֵּן יִאבְדוּ כָּל אוֹיְבֵיךָ ה' וְאֶהְיֶה כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ'. כלומר, יהי רצון שכשם שאבד צבא כנען, כן יאבדו כל אויבי ה', ואילו אוהביו יהיו כשמש הגיבור היוצא להילחם.⁴⁰ אמנם האויבים המתוארים בשירה, אינם אויביו של ה', אלא אויבי ישראל, אך למעשה, מתוך כך שהם אויבים לישראל, הם נעשים אויבי ה'.⁴¹

³⁹ הביטוי 'רַחֵם רַחֲמַתִּים', משמעותו: אישה או שתיים. באוגריתית, משמעות המילה 'רחם' היא בתולה, ובמצבת מישע נכתב 'רחמת' במשמעות 'נשים'. ה'צְבָעִים' הנם בגדים צבועים, אשר סיסרא הביא עימו, על פי רוב, מן הקרבות.

⁴⁰ השמש, היוצאת מדי יום לנוע בשמים, מתוארת כגיבור מלחמה: 'בְּכָל הָאָרֶץ יֵצֵא קָנָם וּבְקִצָּה תִּבֵּל מְלִיָּהֶם לְשֶׁמֶשׁ שֶׁם אֶהְיֶה בָּהֶם: וְהוּא כְּחַתָּן יֵצֵא מִחַפְתּוֹ וְשֵׁשׁ כְּגִבּוֹר לְרוּץ אַרְח' (תהלים יט, ה-ו).

⁴¹ וכן גם: "כי לא באו לעזרת ה'" – אתה מוצא כל מי שהוא עוזר לישראל כאלו עוזר למי שאמר והיה העולם, שנאמר: "כי לא באו לעזרת ה'", לעזרתנו לא נאמר, אלא לעזרת ה', וכה"א: "כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו", וכל מי שהוא קם על ישראל כאלו קם על מי שאמר והיה העולם, שנאמר: "כי הנה אויביך יהמיון", אויבינו אין כתיב כאן אלא אויביך, כי הנה אויביך יהמיון מפני מה? "על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפונך", וכה"א: "תכלית שנאה

המספר חותם את הפרק בקביעה: 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה'. לכאורה, מקומו של ביטוי זה הוא בסוף הסיפור בפרק ז, כמו בסיפורים נוספים בספר שופטים.⁴² המספר בחר להעביר את תיאור שנות השקט שלאחר המלחמה, אל סוף השירה, על מנת לאחד את השירה והסיפור לכדי יחידה ספרותית אחת.

סיכום

נראה כי ניתן לסכם את השירה כך: השירה פותחת בשבח לה', ולאחר מכן עוברת לתיאור המצב הקשה בו היה שרוי עם ישראל ערב הקרב. השירה חוזרת לשבח את ה', ומצווה את כלל השומעים והמתנדבים למלחמה לְבָרְכוּ. היא מתארת את ההערכות לקרב וההכנות האחרונות לקראת המערכה. לאחר מכן משבחת השירה את השבטים אשר התנדבו להלחם, ומגנה את אלה אשר ישבו בביתם ולא באו לעזרת ה' במלחמה. במהלך הקרב מתוארים מהלכי הצדדים, כאשר הצד הכנעני נלחם עם מלכיו אשר התנדבו אף הם, ואילו בצד הישראלי נלחמת בריאתו של ה', למען עם ישראל, ובסוף הקרב הצבא הכנעני מובס ונס על נפשו. המשורר קורא לקלל את מרוז, עיר ישראלית אשר לא הצטרפה למלחמה. לעומת קללת מרוז הישראלית, מבורכת יעל, אשת חבר הקיני, אשר סייעה לישראל במלחמה. השירה מתארת באירוניה את הציפייה של אם סיסרא לבנה, כאשר כבר ידוע כי הוא לא ישוב. לסיום, מייחל המשורר לכך שכל אויבי ישראל יזכו לגורל דומה לזה של צבא כנען, וכי ישראל יצליחו כמו השמש היוצא כגיבור.

לאורך כל השירה מודגשת הפאסיביות של ישראל, לעומת האקטיביות של ה'. השירה אינה מזכירה כל פעולה מלחמתית מצד עם ישראל. בעוד שבצד הכנעני נלחמו מלכי כנען, לטובת הצד הישראלי נלחמו הכוכבים ונחל הקישון. השירה פותחת בשבח לה' ומדגישה את כוחו העצום, 'הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה', ובנוסף, היא דואגת להזכיר לשומעיה, ולו ברמז, את מעשיו

שנאתים" מפני מה? "הלא משנאיך ה' אשנא", וכה"א: "אל תשכח קול צורריך שאון קמין עולה תמיד", וכה"א: "וברוב גאונך תהרוס קמין", מי הוא שקם נגדך אלא שקמים נגד בניך'. ילקוט שמעוני, שופטים, רמז נה.

⁴² ראו למשל: שופטים ג, יא; ג, ל; ח, כח.

הגדולים של ה' בימי קדם, 'זֶה סִינֵי מִפְּנֵי ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל'. כל עם ישראל מצווים לשוח בצדקות ה', ולבסוף, נשמע שבחו של ה' חזק אף יותר 'מקול מחצצים בֵּין מְשֻׁאֲבִים', מקול החצוצרות הקוראות למלחמה.

כאשר מתואר המצב הקשה, 'מִגֵּן אִם יִרְאֶה וְלִמַּח', נקרא עם ישראל בשמו, אך כאשר ישנה התעוררות למלחמה, הוא מכונה 'עם ה'". גם גיבורי ישראל, היוצאים לקרב, מתוארים כפאסיביים וככלים בידי ה', 'ה' יָרַד לִי בְּגִבּוֹרִים'. בנוסף, אויבי ישראל מתוארים כאויביו של ה', 'כִּן יֵאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ ה'".

ההאשמה החמורה שבגללה מצווה המלאך בשירה לקלל את מרוז היא לא, כפי שאולי היה לצפות, אי נכונותם לעזור לישראל במלחמתם, אלא העובדה שהם לא באו לעזור לה' במלחמתו.

אם כן, נראה שמהשירה עולה, כי ה' הוא הנלחם, כל הטבע והאדם בידו ותוצאות המלחמה אינן תלויות באדם. ה' לבדו קובע את תוצאות המלחמה. לפניו רועשת הארץ ונוזלים ההרים, ברצותו הוא נלחם בעזרת הכוכבים, וברצותו בעזרת הנחל.

אם כך, מדוע הביקורת הגדולה על השבטים שלא באו להלחם? הרי ה' הוא הנלחם, ולכאורה, אין כל משמעות למספרם של לוחמי ישראל? צבא ישראל היה יכול לנצח גם בעזרת חייל אחד, או לחלופין להפסיד גם כאשר כל הכוח הצבאי שבעולם עומד לרשותו, הרי הכל בידי ה'.

נראה כי הביקורת על שבטים אלה היא על כך שלא בטחו בה', ולא נשמעו לצו לצאת לקרב. אם ה' הוא המחליט על גורל המלחמה, הרי שיש לסמוך עליו ולהישמע להוראותיו, 'כִּי אֵין לָהּ מַעְצוֹר לְהוֹשִׁיעַ בָּרָב אוּ בְמַעֲט' (שמואל א יד, ו). השבח הגדול לו זוכים השבטים אשר התנדבו למלחמה, נובע מנכונותם לצאת למלחמה, להישמע לקריאה ולעמוד לצידו של ה' במלחמתו באויביו. הסיום, ה'מכה בפטיש' של המלחמה, הגיע גם הוא ממקור לא צפוי, בדמותה של יעל, אשת חבר הקיני, שסייעה להשלמת המלחמה. נכונותה לעזור למהלך המלחמתי, מאפילה על אי התנדבותם של שבטי ישראל.

למעשה, בכך נפתרת הקושיה אשר הקשינו על פתיחת השירה. מדוע השירה אינה פותחת, כדרך של שירות במקרא, בקריאה לשומעיה לשמוע

ולהאזין לה? מדוע הקדים המשורר פסוק פתיחה נוסף לשירה? נראה כי הפסוק הראשון בשירה מסכם בצורה תמציתית וקולעת ביותר את תוכנה: 'בְּפֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, בְּהִתְנַדֵּב עִם, בְּרָכּוֹ ה'". כאשר יש פרעות בעם ישראל וכאשר העם מתנדב למלחמה, אתם, שומעי השירה, ברכו את ה' המושיע.